چرا نتفلیکس از کار افتاد؟

دنیای اقتصاد: پخش انحصاری تریلر ۲۷ دقیقه‌ای GTA VI در نتفلیکس، با اختلال گسترده در دسترسی کاربران همراه شد. هزاران مشترک این پلتفرم هنگام تماشای نخستین نمایش بزرگ بازی جدید راک‌استار با خطای NSEZ-503 مواجه شدند. بر اساس گزارش تک‌تایم، این اختلال ناشی از هجوم هم‌زمان کاربران به زیرساخت توزیع محتوای نتفلیکس بود؛ زیرساختی که برای افزایش تدریجی تقاضا طراحی شده بود و نتوانست هجوم ناگهانی میلیون‌ها کاربر در یک زمان مشخص را تاب بیاورد.

تحریم‌های غرب و اختلال در همکاری با چین، توسعه 5G را دشوار کرده است

نسل پنجم اینترنت در محاصره

حامد اناری
دنیای اقتصاد

طرح امیدآفرین توسعه نسل پنجم از شبکه‌های اینترنت موبایلی در ایران با مشکلات ریز و درشتی مواجه شده است. موانعی بر سر راه توسعه 5G در ایران وجود دارد. بعد از تحمیل جنگ به کشور آن هم برای بار دوم در انتهای سال گذشته، با گذر از مشکلات تحریمی و انسداد مسیرهای تجاری ختم‌شده به ایران در صنعت تلکام، به چالش با شهرداری‌ها و درک عمومی پیرامون ضرر ناشی از دکل‌های نصب‌شده می‌رسیم که همه و همه هزینه توسعه را برای اپراتورها بالا برده است.

آخرین گزارش منتشرشده از سوی سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی نشان می‌دهد که تعداد مشترکان اینترنت 5G در ایران به حدود ۶میلیون و ۵۰۰هزار رسیده و حالا سهمی بیش از ۵درصد را به خود اختصاص داده است. طبق آمار سازمان تنظیم، رشدی ملایم در میان مشترکین نسل پنجم قابل مشاهده است؛ به‌طوری که در زمستان ۱۴۰۴، سهم 5G از بازار از نظر فناوری‌های اینترنت همراه در ایران، نزدیک به ۴٫۶درصد بود و بیش از ۵میلیون و ۷۰۰ هزار در ایران از 5G استفاده می‌کردند.

محمدحسن جوادزاده، معاون امور رادیویی سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، در گفت‌وگویی با «دنیای اقتصاد»، وضعیت فعلی از توسعه 5G را ارزیابی و چالش‌های آن را عنوان کرد. او همین‌طور از چشم‌انداز این مهم تا پایان دوره دولت گفت.

توسعه 5G در چه مرحله‌ای قرار دارد؟

معاون امور رادیویی سازمان تنظیم در رابطه با وضعیت فعلی توسعه 5G گفت: «در واقع، هدفی که طبق پروانه اپراتورها در نظر گرفته‌ایم، در قالب تعهد پوشش است. براساس این تعهد، قرار بوده تا پایان سال ۱۴۰۴، ۱۵درصد جمعیت شهری تحت پوشش قرار بگیرند. این میزان باید در پایان سال ۱۴۰۵ به ۳۰درصد جمعیت شهری، در پایان سال ۱۴۰۶ به ۴۰درصد و در پایان سال ۱۴۰۷ به ۵۰درصد جمعیت شهری افزایش پیدا کند. همچنین پیش‌بینی شده است که تا حوالی سال ۱۴۰۹ یا ۱۴۱۰، این پوشش به ۷۵درصد برسد که این موضوع مطابق با تعهدات اپراتورهاست».

او وضعیت فعلی را چنین ارزیابی کرد: «در حال حاضر، برای سال گذشته، هدف پایان سال ۱۵ درصد بوده است. امسال نیز هدف ۳۰درصد است. هم‌اکنون اپراتورهای ما حدود ۲۷۰۰ سایت 5G دارند و همیشه تخمین ما این بوده است که حدود ۱۵ تا ۱۸ درصد جمعیت شهری تحت پوشش قرار گرفته‌اند. با توجه به اینکه در ابتدای توسعه، طبیعتا پوشش در مناطقی با تراکم جمعیتی بیشتر انجام می‌شود، به‌نوعی می‌توان گفت که عملا به هدف سال ۱۴۰۴ رسیده‌ایم.»

به گفته حسن‌زاده، به علت وقوع جنگ رسیدن به هدف‌گذاری‌های انجام‌شده با چالش روبه‌رو شده است. حسن‌زاده گفت: «احتمال دارد در رسیدن به هدف سال ۱۴۰۵ که پوشش ۳۰درصدی جمعیت شهری است، با چالش مواجه شویم. دلیل آن نیز واضح است. جنگ ۱۲ روزه، حوادث دی‌ماه و سپس جنگ رمضان، تاخیرهای زیادی ایجاد کردند. محاصره و مسائل این چنینی نیز مشکلاتی ایجاد می‌کنند.»

حسن‌زاده همچنین از درخواست اپراتورها مبنی بر جابه‌جا شدن هدف‌گذاری‌ها خبر داد و گفت: «حالا خود اپراتورها درخواست داده‌اند و پیگیر این موضوع هستند که تعهداتشان مقداری، به اصطلاح، جابه‌جا یا شیفت داده شود، زیرا احساس می‌کنند ممکن است نتوانند به این هدف برسند.»

چالش‌های توسعه چیست؟

بعد از تحمیل شرایط جنگی به کشور، مضاعف بر تحریم‌های سابق و حالا تشدید آن‌ها، ورود تجهیزات موردنیاز برای توسعه 5G با چالش روبه‌رو شده است. البته موانع توسعه نسل پنجم اینترنت همراه در ایران فقط منشأ بیرونی ندارند. به نظر حسن‌زاده، مهم‌ترین چالش توسعه از دیدگاه اپراتور، ریشه در نگاه کسب‌وکاری به پروژه 5G دارد. حسن‌زاده در توضیح این موانع گفت: «مهم‌ترین مانع توسعه، از دیدگاه اپراتورها، قطعا بیزینس‌پلن یا طرح کسب‌وکاری است. باید به هزینه تمام‌شده و بازگشت سرمایه نگاه کرد.»

حسن‌زاده در بخشی از صحبت خود به عواملی اشاره می‌کند که هزینه توسعه را بالا برده‌اند. او در این مورد چنین گفت: «در حال حاضر، عواملی وجود دارند که هزینه‌ها را به‌شدت افزایش داده‌اند. به طور خاص، تحریم‌ها موجب شده‌اند که اپراتورهای بزرگ غربی اساسا فروشنده تجهیزات به ما نباشند. ما در عمل با شرکت‌های چینی همکاری می‌کنیم و همان‌ها نیز اکنون، با توجه به مشکلات حمل‌ونقل و اتفاقاتی که رخ داده، با دشواری‌هایی مواجه هستند. بنابراین، در حوزه خرید نیز مشکلاتی داریم.»

جنجال‌ها پیرامون افزایش تعرفه‌های اینترنت، در این بحث هم ردپایی دارد. طبق گفته حسن‌زاده، تعرفه‌های فعلی اینترنت مدت‌زمان بازگشت سرمایه را طولانی کرده است. او در این مورد گفت: «از سوی دیگر، تعرفه تلفن همراه باید به گونه‌ای باشد که پاسخگوی این شرایط باشد. بیزینس‌پلن‌های فعلی 5G را که نگاه می‌کنیم، بازگشت سرمایه در آنها هشت، ۱۰ یا حتی ۱۲ ساله است. یعنی عملا ممکن است ۱۲ سال طول بکشد تا سرمایه تازه بازگردد. واقعا در طرح‌های تجاری، چنین مدلی یک بیزینس شکست‌خورده محسوب می‌شود.»

حسن‌زاده از افزایش غیرمعقول هزینه‌ها به دلیل مسائلی مانند تحریم‌ها، تخصیص ارز و چالش‌های ثبت‌سفارش گفت. اما یک موضوع دیگر پشتیبانی گوشی‌های همراه از این تکنولوژی است. معاون امور رادیویی سازمان تنظیم گفت: «برخی گوشی‌ها هنوز از این فناوری پشتیبانی نمی‌کنند. با وجود اینکه پیگیری‌های زیادی انجام داده‌ایم و اقدامات مختلفی صورت گرفته است، اما برای مثال برخی گوشی‌های آی‌فون از باند ۳۵۰۰ که باند موردنظر ماست، پشتیبانی نمی‌کنند. این موضوع را با واردکنندگان پیگیری کردیم، اما چون برند اصلی آمریکایی است، همکاری خاصی صورت نگرفت.»

او در ادامه به تجربه موفق همکاری با سفارت کره‌جنوبی و برند شناخته‌شده دیگر در بازار تلفن همراه اشاره کرد.

مشکلات توسعه 5G طیف وسیعی دارد. حسن‌زاده گفت: «اپراتورها در بحث نصب دکل نیز مشکلات زیادی دارند؛ هم با شهرداری‌ها و هم با مردم.» به گفته او، بخشی از این مشکلات ریشه در برداشت‌های نادرست از دکل‌های 5G است و در همین رابطه چنین اظهار کرد: «یک تصور عمومی وجود دارد که این دکل‌ها بسیار مضر و خطرناک هستند، درحالی که ما بارها اعلام کرده‌ایم که این موارد به‌طور کامل پایش و نظارت می‌شوند و میزان آنها به‌مراتب پایین‌تر از حدی است که بتواند خطر ایجاد کند.»

حسن‌زاده در تکمیل این بحث گفت: «باید به مردم گفت که نگران این موضوع نباشند. ما بیش از مردم نگران هستیم و اجازه نمی‌دهیم اپراتوری دکلی نصب کند که سطح توان و تشعشع آن برای مردم مضر باشد.»

جمع‌بندی او در پایان چنین بود: «یکی از موانع توسعه ما همین مشکلات مربوط به نصب دکل است. اپراتورها هم با شهرداری‌ها و هم با مردم در این زمینه چالش دارند و در نهایت همه این مسائل باعث می‌شود هزینه برای اپراتور سنگین‌تر شود.»

آیا توسعه 5G صرفه اقتصادی دارد؟

توسعه 5G با شرایط فعلی صرف اقتصادی ندارد. حسن‌زاده در همین رابطه گفت: «اگر بخواهیم از صفر شروع کنیم، یعنی یک اپراتور جدید بخواهد فقط برای توسعه 5G وارد بازار شود، واقعا توجیه اقتصادی ندارد. به هر شکلی که نگاه کنید، زیان‌ده است. اپراتورهای فعلی نیز بیشتر برای حفظ و تکمیل کسب‌وکار خود این توسعه را انجام می‌دهند.»

حسن‌زاده افزود: «اگر تعرفه‌ها به‌روز شوند، ارز به‌موقع و به اندازه کافی اختصاص پیدا کند و مشکلات مربوط به سامانه‌های تخصیص ارز و نرخ‌های ارزی برطرف شود، حتما به اپراتورها کمک می‌شود و آنها نیز همکاری می‌کنند و توسعه را پیش می‌برند.»

هدف‌گذاری‌ها تغییری خواهند کرد؟

معاون امور رادیویی سازمان تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی، در رابطه با اصلاح هدف‌گذاری‌ها اعلام کرد که هدف‌گذاری ۴۰ درصدی از پوشش جمعیت شهری در پایان دوره دولت تغییری نخواهد کرد. حسن‌زاده گفت: «میزان این اصلاح هنوز قطعی نیست و در حال بررسی هستیم. اما احتمالا این تغییر، هدف‌گذاری دولت برای پایان دوره‌اش را خیلی جابه‌جا نخواهد کرد. ممکن است برای مثال هدف پایان سال ۱۴۰۵ را مقداری سبک‌تر و هدف سال بعد را سنگین‌تر کنیم.»

درحالی که تعداد مشترکین اینترنت 5G در سراسر جهان تا پایان سال ۲۰۲۷ به حدود ۶میلیارد می‌رسد، صنعت تلکام ایرانی به‌سختی نفس می‌کشد. چرخه اقتصادی معیوب بر کیفیت محصول نهایی کار بر تاثیر می‌گذارد و درنهایت همه ضرر می‌کنند.

چرخش انتخاباتی غول‌های فناوری برای کنگره آغاز شد

چک متا در جیب دموکرات‌ها

دنیای اقتصاد: برخی از شرکت‌های آمریکایی که روابط نزدیکی با رئیس‌جمهور ترامپ دارند، در حال برداشتن گام‌هایی برای جلب نظر دموکرات‌ها هستند، زیرا نگرانند که در صورت از دست دادن کنترل مجلس نمایندگان توسط جمهوری‌خواهان، هدف قرار گیرند. به نوشته وال استریت ژورنال و به گفته مشاوران، لابی‌گران و اعضای هیات‌مدیره، شرکت‌های بزرگ فناوری، به‌ویژه آن‌هایی که کمک‌های مالی بزرگی به پروژه‌های میراث ترامپ کرده‌اند، در حال آماده شدن برای تحقیقات کنگره و حتی تحقیقات کیفری احتمالی هستند. وکلا و لابی‌گران مستقر در واشنگتن گفتند که موکلان آنها می‌پرسند: نقاط ضعف ما چیست؟ به گفته افراد آشنا با این موضوع، شرکت‌های متا پلتفرمز و دیگران در حال نوشتن چک‌های بزرگ برای دموکرات‌ها پیش از انتخابات میان‌دوره‌ای هستند، اقدامی که در مقابل ده‌ها میلیون دلاری که به سالن رقص کاخ سفید و طرح‌های جمهوری‌خواهان اهدا کرده‌اند، انجام می‌شود. سایر شرکت‌ها، از جمله پارامونت، اسکای‌دنس و کالشی، در حال استخدام دستیاران سابق دموکرات‌ها برای تقویت تلاش‌های خود در زمینه روابط دولتی هستند.

افراد درگیر در این بحث‌ها گفتند، متا و بالاتیر از جمله شرکت‌هایی هستند که مدیران و مشاوران آنها احتمال مواجهه با درخواست اطلاعات، جلسات استماع کنگره در آینده و حتی احضاریه‌ها را مورد بحث قرار داده‌اند.

کوپر تبو، مشاور اهداکنندگان سیلیکون‌ولی و استراتژیست دموکرات، گفت که دموکرات‌ها در صورت به‌دست گرفتن کنترل مجلس نمایندگان، می‌توانند موجی از تحقیقات را آغاز کنند. توصیه او به شرکت‌هایی که آشکارا با ترامپ صمیمی شده‌اند و دموکرات‌ها را نادیده می‌گیرند، این است: «با خود و با خدا روراست باشید.» او گفت: «یا سال دیگر کاملا بدبخت می‌شوی یا امسال می‌فهمی و جبران می‌کنی و جبران خیلی پرهزینه‌تر از قبل خواهد بود.»

شرکت‌ها انتظار دارند که دولت ترامپ با درخواست‌های کنگره برای ارائه اطلاعات همکاری نکند و بنابراین کنگره تلاش‌های خود را روی کسب‌وکارها متمرکز خواهد کرد. دموکرات‌ها برای کاهش نگرانی‌های آنها کار چندانی انجام نمی‌دهند. حکیم جفریز از نیویورک، رهبر دموکرات‌های مجلس نمایندگان که در صورت به دست گرفتن کنترل مجلس توسط حزبش، در صف ریاست مجلس قرار دارد، گفت که دموکرات‌ها روی مقرون به‌صرفه بودن و پاسخگو نگه داشتن شرکت‌ها تمرکز دارند. او گفت: «دوران فساد لجام‌گسیخته‌ای که کارتل ترامپ بر کشور تحمیل کرده است، به‌زودی به پایان خواهد رسید.» دموکرات‌ها برای پیروزی در مجلس نمایندگان در ماه نوامبر، تنها به تعداد انگشت‌شماری کرسی نیاز دارند. افرادی از هر دو حزب می‌گویند که سنای تحت کنترل جمهوری‌خواهان، به عنوان یک رقابت پایاپای دیده می‌شود. اهداف مورد انتظار برای دموکرات‌های مجلس نمایندگان شامل شرکت‌هایی می‌شود که کمک‌های مالی زیادی به ترامپ یا پروژه‌های ترامپ کرده‌اند و شرکت‌هایی که با اعضای خانواده ترامپ یا فرزندان دستیاران ارشد رئیس‌جمهور، از جمله استیو ویتکاف و هاوارد لوتنیک، مرتبط هستند.

بر اساس اسنادی که توسط وال استریت ژورنال بررسی شده است، مدیران اجرایی شرکت‌های آمازون، شورون، فایزر، یونایتد هلث و دیگر شرکت‌های بزرگ در سمینار تابستانی به میزبانی اتاق بازرگانی ایالات متحده با موضوع «مدیریت نظارت‌ها و تحقیقات احتمالی کنگره» شرکت کردند.

این گفت‌وگو که توسط مدیران اتاق بازرگانی تسهیل شد، طیف وسیعی از موضوعات، از درخواست‌های غیررسمی کنگره گرفته تا احضاریه‌ها و همچنین درس‌هایی از تحقیقات گذشته و راه‌هایی که شرکت‌ها باید برایشان آماده باشند، را بررسی کرد. سخنگوی اتاق بازرگانی گفت: «اتاق بازرگانی به‌طور منظم با اعضا و کارشناسان برای بحث در مورد موضوعات مرتبط با جامعه بازرگانی تعامل دارد.» شرکت حقوقی کاهیل در ماه ژوئن سمینماری با گروه تحقیقات کنگره خود با عنوان «روی تپه با کاهیل: دفترچه راهنما برای ۲۰۲۶ و پس از آن» برگزار کرد. بر اساس دعوت‌نامه‌ای که توسط مجله و افراد آشنا با این رویداد بررسی شده است، این شرکت وکلا، مدیران و کارکنان کنگره را به همراه جیمز کومر (جمهوری‌خواه، کنتاکی)، رئیس کمیته نظارت مجلس، گرد هم آورد تا در مورد چگونگی پاسخگویی شرکت‌های فناوری به احضاریه‌های کنگره بحث کنند.

به گفته افراد درگیر در گفت‌وگوها، مدیران و اعضای هیات‌مدیره برخی از شرکت‌های بزرگ سهامی عام در حال بحث در مورد چگونگی بی‌طرف ماندن تا حد امکان هستند. افراد آگاه گفتند که متا یکی از شرکت‌هایی است که به کمیته‌های سیاسی دموکرات‌ها کمک مالی می‌کند. به گفته این افراد، در ماه‌های اخیر، این شرکت ۵میلیون دلار به House Majority Forward، یک سازمان غیرانتفاعی سیاسی همسو با رهبری دموکرات‌های مجلس نمایندگان، و ۵میلیون دلار به Majority Forward، یک سازمان غیرانتفاعی همسو با رهبری دموکرات‌های سنا، کمک مالی کرده است. کمک‌های مالی به این نهادها نیازی به افشای عمومی ندارد و قبلا گزارش نشده است.

به گفته یک فرد آگاه، متا همچنین امسال ۵میلیون دلار به سازمان‌های غیرانتفاعی همسو با رهبری جمهوری‌خواهان در مجلس نمایندگان و سنا کمک مالی کرده است. روزنامه وال استریت ژورنال گزارش داده است که این شرکت در بهار ۱۰ میلیون دلار به یک کمیته سیاسی همسو با ترامپ کمک مالی کرده است. در همین حال، به گفته یک فرد آگاه، اوپن‌ای‌آی تابستان امسال در واشنگتن ضیافت شامی ترتیب داد که در آن قانون‌گذاران دموکرات و مدیر اجرایی این شرکت، سم آلتمن، حضور داشتند تا روابط خود را با حزب دموکرات تقویت کنند. با توجه به اینکه بیش از دو سال از ریاست‌جمهوری ترامپ باقی مانده است، برخی از شرکت‌ها گفته‌اند که نمی‌توانند بیش از حد با دموکرات‌ها صمیمی شوند. همان‌طور که یکی از مدیران اجرایی سیاستگذاری اظهار کرد: «این کاخ سفید ترامپ است، نه کنگره، که می‌تواند تعیین کند که آیا یک معامله تایید می‌شود یا یک قانون بازنویسی می‌شود.»

برخی از مدیرانی که خود را با دولت ترامپ همسو کرده‌اند، برای انجام معاملات و تضمین سایر امور تجاری که ممکن است جنبه نظارتی یا سیاسی داشته باشند، قبل از تغییر احتمالی در کنگره، عجله دارند. این روزنامه گزارش داده است که ایلان ماسک، مدیرعامل اسپیس ایکس و تسلا که هزینه زیادی برای کمک به ترامپ در سال ۲۰۲۴ صرف کرد، قصد دارد بیش از ۱۰۰ میلیون دلار برای کمک به جمهوری‌خواهان در حفظ کنترل کنگره هزینه کند. برخی از شرکت‌هایی که روابط نزدیکی با ترامپ دارند، دموکرات‌های شناخته‌شده را استخدام کرده‌اند. پارامونت، شوانزا گاف، مدیر سابق قانون‌گذاری جو بایدن، را استخدام کرده است. کالشی - اپراتور بازار پیش‌بینی که دونالد ترامپ جونیور را به‌عنوان مشاور استراتژیک خود در نظر می‌گیرد - استفانی کاتر، دستیار سابق رئیس‌جمهور وقت باراک اوباما را به‌عنوان مشاور سیاستگذاری استخدام کرده است.

بانکداری بدون ربا و سیاست پولی

«۱»

بشنوید

یکی از مهم‌ترین موضوعات در این زمینه، رابطه بانکداری بدون ربا با سیاست پولی است. اقتصاد ایران سال‌هاست با تورم بالا، رشد مستمر نقدینگی و کاهش قدرت خرید پول ملی مواجه است. در چنین شرایطی، گاه این پرسش مطرح می‌شود که آیا محدودیت‌های ناشی از بانکداری بدون ربا، دست بانک مرکزی را برای استفاده از ابزارهای موثر سیاست پولی بسته است؟ به نظر می‌رسد، پاسخ این پرسش روشن است: بانکداری بدون ربا در روابط سیاست پولی بانک مرکزی با بانک‌ها، محدودیتی که مانع استفاده از ابزارهای سیاست پولی باشد، ایجاد نکرده است. بنابراین، اگر بانک مرکزی از ابزارهای لازم برای مدیریت نقدینگی برخوردار است، عدم موفقیت در کنترل پایدار نقدینگی و تورم را نمی‌توان به‌طور کلی به محدودیت‌های شرعی نسبت داد. در این صورت، پرسش اصلی این است: اگر بانکداری بدون ربا مانع نیست و بانک مرکزی نیز ابزارهای لازم را در اختیار دارد، چرا رشد نقدینگی و تورم در کشور به صورت پایدار کنترل نشده است؟ پاسخ به این پرسش ما را به رابطه سیاست پولی و سیاست مالی و به‌ویژه بی‌انضباطی‌های بودجه‌ای دولت و سلطه مالی می‌رساند.

بانکداری بدون ربا؛ مانع سیاست پولی نیست

ممنوعیت ربا یکی از اصول اساسی بانکداری اسلامی است، اما این اصل نباید به معنای محرومیت بانک مرکزی از ابزارهای لازم برای اجرای سیاست پولی تفسیر شود. در اینجا باید میان دو رابطه متفاوت تفکیک قائل شد: رابطه بانک‌ها با مشتری و رابطه بانک مرکزی با بانک‌ها. در رابطه بانک‌ها با مشتری، نوع قرارداد، ماهیت معامله و رعایت احکام مربوط به ربا اهمیت مستقیم دارد. اما بانک مرکزی در رابطه با بانک‌ها در مقام یک نهاد حاکمیتی و سیاستگذار پولی قرار دارد. هدف این رابطه، کسب سود از بانک‌ها نیست، بلکه اجرای سیاست پولی، تنظیم بازار پول، مدیریت نقدینگی و حفظ ثبات پولی و مالی است. از این رو، رابطه مالی بانک مرکزی با بانک‌ها را نمی‌توان بدون توجه به این ماهیت، عینا مشابه رابطه یک بانک تجاری با مشتری تلقی کرد. در چارچوب فقه مورد استناد نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران، این روابط لزوما در قالب قرض ربوی متعارف میان اشخاص تحلیل نمی‌شود. نتیجه این تفکیک روشن است و آن اینکه بانکداری بدون ربا نباید به یک محدودیت عام و کلی برای استفاده بانک مرکزی از ابزارهای سیاست پولی تبدیل شود.

بانک مرکزی برای اجرای سیاست پولی ابزارهای متعددی در اختیار دارد؛ از جمله عملیات بازار باز، تسهیلات و اعتبارات بانک مرکزی، مدیریت نقدینگی و ذخایر بانک‌ها، نرخ‌های سیاستی، سپرده قانونی و ابزارهای مدیریت اضافه برداشت و نقدینگی اضطراری. قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۴۰۲ نیز برای استفاده از ابزارهای سیاست پولی چارچوب مشخصی ایجاد کرده است. ماده ۴۳، استفاده از انواع ابزارهای سیاست پولی مصوب هیات عالی را در چارچوب قوانین موجود پیش‌بینی کرده و موضوع بررسی شرعی آنها را نیز در سازوکار مشخصی قرار داده است. همچنین شورای فقهی در ساختار بانک مرکزی پیش‌بینی شده تا موضوعات مربوط به انطباق شرعی تصمیمات و ابزارهای پولی و بانکی در چارچوب مقرر بررسی شود. بنابراین، ساختار قانونی موجود بر این مبنا نیست که بانک مرکزی به‌دلیل بانکداری بدون ربا از ابزارهای سیاست پولی محروم باشد، بلکه برای بررسی شرعی و استفاده از این ابزارها سازوکار مشخصی پیش‌بینی شده است. در نتیجه، نباید یک محدودیت کلی و غیرمستند تحت عنوان بانکداری بدون ربا بر اختیارات سیاست پولی بانک مرکزی تحمیل شود.

نرخ سیاستی؛ ابزار پولی یا بهره ربوی؟

یکی از مواردی که در این زمینه نیازمند تفکیک مفهومی است، موضوع نرخ سیاستی است. در نظام متعارف، نرخ بهره سیاستی یکی از مهم‌ترین ابزارهای بانک مرکزی برای هدایت شرایط پولی است. اما از منظر اقتصاد کلان، اهمیت این نرخ صرفا در عنوان بهره نیست، بلکه در نقش آن به‌عنوان قیمت یا هزینه دسترسی بانک‌ها به نقدینگی بانک مرکزی است. بانک مرکزی با تغییر این متغیر، شرایط بازار پول و اعتبار را تحت تاثیر قرار می‌دهد و از این طریق بر تفاضای کل و تورم اثر می‌گذارد. بنابراین نباید نرخ بهره قراردادی و نرخ سیاستی را الزاما یک مفهوم واحد دانست.

در یک نظام بانکداری اسلامی نیز می‌توان سازوکاری داشت که بانک مرکزی از طریق آن، شرایط و هزینه دسترسی بانک‌ها به منابع خود را هدایت کند، بدون آنکه این امر الزاما به معنای تحمیل یک رابطه قرض ربوی میان بانک مرکزی و بانک باشد. این تفکیک می‌تواند فضای بیشتری برای اجرای سیاست پولی در ایران ایجاد کند.

عملیات بازار باز نیز نمونه دیگری از این موضوع است. در نظام متعارف، بانک مرکزی با خرید و فروش اوراق، ذخایر بانک‌ها و نقدینگی بازار پول را مدیریت می‌کند. در ایران نیز استفاده از اوراق مالی اسلامی می‌تواند همین کارکرد را داشته باشد. آنچه اهمیت دارد، عنوان اسلامی یا متعارف ابزار به تنهایی نیست، بلکه قدرت آن برای تاثیرگذاری بر نقدینگی و شرایط بازار پول است. اگر بانک مرکزی بتواند با خرید اوراق، نقدینگی تزریق و با فروش اوراق نقدینگی، جذب کند، هدف اصلی سیاست پولی محقق شده است. بنابراین تفاوت در قالب حقوقی ابزار نباید به تفاوت در کارکرد اقتصادی آن منجر شود.

اگر محدودیت شرعی نیست، مشکل کجاست؟ اینجا پرسش اصلی مقاله شکل می‌گیرد. اگر بانکداری بدون ربا مانع استفاده بانک مرکزی از ابزارهای سیاست پولی نیست و بانک مرکزی نیز اختیارات لازم را در اختیار دارد، چرا رشد نقدینگی و تورم به شکل پایدار کنترل نمی‌شود؟ البته عوامل متعددی در این زمینه نقش دارند؛ از جمله ناترازی بانک‌ها، ضعف سرمایه بانک‌ها، اضافه‌برداشت، انتظارات تورمی، مشکلات بازار ارز و محدودیت‌های خارجی. اما یکی از مهم‌ترین عوامل، رابطه سیاست مالی دولت با سیاست پولی است. دولت هنگامی که با کسری بودجه مواجه می‌شود، برای تامین منابع مورد نیاز خود ناگزیر به استفاده از منابع مختلف خواهد بود. بخشی از این فشار می‌تواند مستقیما یا غیرمستقیم به بانک مرکزی و شبکه بانکی منتقل شود. در ساده‌ترین شکل، کسری بودجه، فشار برای تامین مالی، افزایش پایه پولی با استفاده از منابع بانکی، رشد نقدینگی و افزایش تقاضای اسمی و تورم. در صورت استمرار این فرآیند، بانک مرکزی برای کنترل تورم با دشواری جدی مواجه خواهد شد.

سلطه مالی؛ حلقه مفقوده سیاست پولی

بانک مرکزی هر اندازه ابزارهای سیاست پولی در اختیار داشته باشد، اگر سیاست مالی دولت به طور مستمر فشارهای پولی ایجاد کند، توانایی آن برای کنترل تورم محدود خواهد شد. بانک مرکزی ممکن است از یک طرف سیاست انقباضی اتخاذ کند و از طرف دیگر برای مقابله با آثار ناشی از کسری بودجه دولت، ناترازی بانک‌ها یا تعهدات مالی ایجادشده، ناگزیر به تزریق منابع شود. در چنین شرایطی، سیاست پولی عملا بخشی از فشارهای ناشی از سیاست مالی را خنثی می‌کند. این همان جایی است که مفهوم سلطه مالی اهمیت پیدا می‌کند. سیاست پولی و سیاست مالی دو حوزه جدا از یکدیگر نیستند. اگر دولت به‌صورت مستمر کسری ایجاد کند و شیوه تامین مالی آن آثار پولی داشته باشد، بانک مرکزی نمی‌تواند به تنهایی و برای همیشه آثار آن را خنثی کند. بنابراین، کنترل پایدار تورم مستلزم انضباط هم‌زمان پولی و مالی است.

مسوولیت‌ها باید روشن باشد. این بحث یک نتیجه مهم در زمینه پاسخگویی سیاستگذاران دارد. اگر بانک مرکزی ابزارهای لازم برای اجرای سیاست پولی را در اختیار دارد، نمی‌توان ناکامی در کنترل تورم را صرفا به محدودیت‌های بانکداری بدون ربا نسبت داد. بانک مرکزی باید در برابر نحوه استفاده از ابزارهای سیاست پولی، کنترل رشد نقدینگی و حفظ ثبات پولی پاسخگو باشد. در مقابل، دولت نیز باید در برابر کسری بودجه، رشد هزینه‌ها و نحوه تامین مالی تعهدات خود پاسخگو باشد. به عبارت دیگر، بانک مرکزی مسوول سیاست پولی است؛ اما ثبات پولی بدون انضباط مالی دولت امکان‌پذیر نیست. شفاف شدن این مسوولیت‌ها اهمیت زیادی دارد؛ زیرا نسبت دادن مشکلات تورمی به محدودیت‌های بانکداری بدون ربا ممکن است توجه سیاستگذار را از عوامل اصلی بی‌ثباتی پولی منحرف کند.

هفته بانکداری اسلامی را می‌توان فرصتی برای طرح یک پرسش اساسی دانست: آیا هدف بانکداری اسلامی صرفا تغییر قالب قراردادهای بانکی است یا باید بتواند تمام نیازهای یک اقتصاد مدرن، از جمله ثبات پولی و کنترل تورم را نیز به شکل کارآمد پاسخ دهد؟ اگر بانکداری اسلامی قرار است الگویی کارآمد برای اقتصاد باشد، باید نشان دهد که میان موازین شرعی و الزامات اقتصاد کلان تعارضی اجتناب‌ناپذیر وجود ندارد. در این چارچوب، نباید بانکداری بدون ربا به‌عنوان مانعی برای اجرای سیاست پولی معرفی شود، بلکه باید از ظرفیت‌های فقهی و قانونی موجود برای ایجاد یک نظام پولی کارآمد استفاده کرد. موفقیت بانکداری اسلامی زمانی بیشتر معنا پیدا می‌کند که بتواند ضمن رعایت اصول شرعی، ثبات پولی، سلامت بانکی و قدرت خرید پول ملی را نیز تضمین کند.

نتیجه اینکه: بانکداری بدون ربا، در روابط سیاست پولی بانک مرکزی با بانک‌ها، محدودیت عام و ذاتی برای استفاده از ابزارهای سیاست پولی ایجاد نکرده است. رابطه بانک مرکزی با بانک‌ها را نمی‌توان عینا مشابه رابطه بانک با مشتری تحلیل کرد. بانک مرکزی در این رابطه در مقام نهاد حاکمیتی و سیاستگذار پولی قرار دارد و ابزارهای لازم برای مدیریت نقدینگی، تنظیم بازار پول و اجرای سیاست پولی را در اختیار دارد. بنابراین، اگر بانک مرکزی در کنترل نقدینگی و تورم موفق نیست، نمی‌توان بانکداری بدون ربا را علت اصلی این ناکامی معرفی کرد. البته این به معنای نفی مسوولیت بانک مرکزی نیست. برعکس، وقتی ابزارها و اختیارات لازم وجود دارد، مسوولیت بانک مرکزی برای استفاده موثر، به‌موقع و مستقل از آنها بیشتر و روشن‌تر می‌شود. اما در کنار سیاست پولی، یک ضرورت دیگر نیز وجود دارد و آن هم انضباط مالی دولت است. کسری‌های بودجه‌ای مستمر، رشد هزینه‌های دولت و انتقال فشارهای مالی به بانک مرکزی و شبکه بانکی می‌تواند تلاش‌های بانک مرکزی را برای کنترل نقدینگی خنثی کند. از این رو، دستیابی به ثبات اقتصادی و تورم پایدار و تک‌رقمی نیازمند دو اقدام همزمان است: بانک مرکزی باید با استفاده کامل از اختیارات و ابزارهای قانونی خود، سیاست پولی موثر و منضبطی اجرا کند و دولت باید بی‌انضباطی‌های بودجه‌ای و کسری‌های ساختاری را اصلاح کند و از تحمیل فشارهای مالی به بانک مرکزی و نظام بانکی جلوگیری کند. هیچ‌یک از این دو به تنهایی کافی نیست. پیام مهم هفته بانکداری اسلامی می‌تواند همین باشد: بانکداری بدون ربا نباید بهانه‌ای برای محدود کردن سیاست پولی باشد؛ همان گونه که سیاست پولی نیز نمی‌تواند جایگزین انضباط مالی دولت شود. اگر بانک مرکزی ابزارهای لازم را در اختیار دارد، باید از آنها استفاده کند و اگر قرار است این سیاست به ثبات پایدار پولی و تورم تک‌رقمی منجر شود، رفع بی‌انضباطی‌های بودجه‌ای دولت یک ضرورت قطعی و حیاتی است.

رئیس کل پیشین بانک مرکزی